

SZEMLE

Takács Ferenc László

1956 – a rendszerváltás egyik paradoxona Romániában

A rendszerváltás óta egy egész sereg olyan könyv jelent meg, mely az 1956-os magyar forradalom erdélyi magyarokra gyakorolt hatásával, illetve azokkal a megtorló intézkedésekkel foglalkozik, melyeket ezek a „hatások” váltottak ki az akkori román államhatalom részéről. Ezek a könyvek többnyire csak az „ártatlan áldozatok” szenvedéseiről szólnak, s nem olyan emberekről, akik tudatosan léptek fel a rendszer kommunista és magyarellenes politikája ellen. Mivel egyáltalán nem, vagy csak csekély mértékben támaszkodnak a levéltári kutatásokra, nemigen tárják fel a mélyebb összefüggéseket, és kínosan kerülve a „kényes” kérdéseket nem utalnak azokra az indítékokra, melyek az akkori embereket, elnyomókat és elnyomottakat mozgatják. Kivételt képez *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság* című könyv, amely a Források a romániai magyarság történetéhez nevű sorozat részeként az azóta felszámolt Teleki László Intézet, a Jakabffy Elemér Alapítvány és a Pro-Print Könyvkiadó közös könyvkiadási programjának keretében készült. Ez a kötet, ha nem is tekinthető szintetikus műnek, legalább kísérletet tesz arra, hogy pótolja a pótolandókat.

A kötet Stefano Bottoni bolognai egyetemi tanár többéves bukaresti levéltári kutatómunkájának eredményeire épül, ő a könyv főszerkesztője, ő írta a kötet bevezető tanulmányát is. A kötetbe beválogatott dokumentumok zömét az a Román Munkáspárt központi és tartományi vezető szervei és a Belügyminisztérium vonatkozó iratai (elemző ülések jegyzőkönyvei, utasítások) képezik, továbbá a belügyi tiszték és az általuk beszerezett besúgók (úgynevezett „ügynökök”) jelentései. A kötet áttekinthetőbbé, sőt érthetőbbé teszi mindazt, ami a romániai magyarsággal az 1956-os forradalmat követő években történt. A teljes igazság megismerésének azonban hátráltat szab a kutatómunka korlátozottsága. Ugyanis a legtöbb vonatkozó anyag még mindig titkosított, illetve még nem került át a román nemzetbiztonsági hivatal (Serviciul Român de Informații) irattárából a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárába (ACNSAS). A még titkosított dokumentumok közé tartoznak a központi és vidéki párt- és belügyi

szervek 1959 után készült vonatkozó iratai, noha az 1956-tal kapcsolatos perek 1959 után is folytatódtak.

A kötetet Vincze Gábor történeti kronológiája (1956–1959), valamint a Lázok Klára által készített, az 1956-os magyar forradalom romániai recepciójához kapcsolódó válogatott bibliográfia és a szükséges mutatók egészítik ki.

A könyvnek – pontosabban Bottoninak – nagy érdeme az, hogy elsőként tárja a románul nem olvasó magyar közönség elé az akkori román külpolitikai törekvéseket, összefüggéseket, miközben beszámol a román belpolitika 1955/56-os ideológiai és közigazgatási „enyhülési” szakaszáról is, az erőszakszervezetek átszervezéséről, a nacionalista történészek rehabilitálásáról, vagyis annak a folyamatnak kezdetéről, melynek során a Securitate a munkásosztály (értsd: kommunista párt) „vasökle” szerepe mellett a román nacionalizmus vasöklének szerepét is felvállalta.

Bottoni nem riad vissza az úgynevezett kényes kérdések felvetésétől sem: „Paradox módon a kutatók egyéni és kollektív szenvedések felkutatásánál jóval kisebb energiát fordítottak a megtorlást kiváltó rendszerellenes cselekmények, szimbolikus gesztusok, verbális megnyilvánulások rekonstruálására. Ehhez az is hozzájárul, hogy 1956 feldolgozása (akárcsak az 1956-ról való beszéd is) ötven év távlatából még mindig különös „lélektani” problémát okoz Romániában. A pártvezetés és a posztkommunista hatalom 1996-ig egyértelműen revizionista veszélyforrásnak tekintette a magyarországi felkelést és az erdélyi „magyar” megmozdulásokat.

Noha az utóbbi években előrelépés tapasztalható e témában, miközben a román véleményformáló értelmiség masszívan és hangosan hangoztatja antikommunizmusát, az állami szervek (politikai hovatartozásuktól függetlenül) nem járulnak hozzá az 1956 utáni politikai elítéltek, elsősorban a magyar nemzetiségűek rehabilitálásához.”

Ha a szerző azon a „megtorlason” – melyet „a rendszerellenes cselekmények, szimbolikus gesztusok, verbális megnyilvánulások” váltottak ki – az egyes személyek elleni megtorlást érti, akár egyet is érthetnénk vele. Ha azonban a magyarság elleni megtorlásokat is ideérti, akkor nem. A közzétett dokumentumokból ugyanis egyértelműen kiderül, hogy az úgynevezett magyar nemzetiségi jogok szűkítése, a magyar nyelvű intézmények felszámolása már 1956 előtt megkezdődött, tehát ez a folyamat nem következménye annak a magatartásnak, mellyel a romániai magyarság többsége az 1956-os forradalomra reagált – mint ahogyan egyesek vélik és hirdetik. Ellenkezőleg: ez a folyamat okozta azt, hogy az a társadalmi és gazdasági fordulat, melyet az 1956-os forradalom győzelme ígért, a romániai magyarság tudatában össze-

fonódott a kisebbségi helyzet megváltozásának reményével. Akár területi rendezés révén is. De nem feltétlenül. Megoldás lehetett volna egy széles körű autonómia, illetve, ahogyan egyesek álmodoztak, a szocialista államok egyféle egyesült állama – „Világ proletárjai egyesüljetek!” alapon.

Az 1956 nyarán történt „panasz meghallgatások” csak részét képezték a „húzd meg, ereszd meg” hagyományos kommunista politikának. Két lépés előre, aztán egy lépés hátra. (Ugyanezt a taktikát alkalmazta Ceaușescu a két „székely” megye létrehozásával, mikor az 1960-as évek közepe táján a tartományi felosztás helyett visszatért a megyerendszerre.) A magyarság ‘56-os reagálása ürügyül szolgált a folyamat meggyorsítására. Két lépés után nem az „egy lépés hátra” következett (mint ahogyan a panasz meghallgatásokkal tervezték), hanem a még egy lépés előre.

A kutatói „ártatlankodás” oka egyszerűen az, hogy még mindig nem merik felvállalni azt, amit a hajdani ‘56-osok akkor felvállaltak. Romániában – ha nem is büntetnék börtönnel – ma is súlyos véteknek számítana, ha valaki a határok revízióját vetné fel – akár elméletileg is – a magyarkérdés megoldásának egyik lehetőségeként. A román nemzetbiztonsági hivatal (SRI) évi jelentése az állam biztonságát fenyegető veszélyek közé a nemzetközi terrorizmus és a vasgárdista mozgalom mellé a magyar revizionizmust is besorolja.

Mondjuk ki nyíltan: az erdélyi magyarok többsége 1956-ban már nem hitt sem a proletár világállam lehetőségében, sem abban, hogy a románok a maguk akaratából valaha is autonómiát biztosítanak a magyarságnak a román állam keretén belül. Abban is bizonyosak voltak, hogy az erdélyi magyarság autonómia nélkül lassú, de biztos halálra van ítélve. Miben reménykedhettek hát? Mi egyébben, mint hogy a háború után kialakult rendszer megbomlása után felvetődhet a területi revízió kérdése is.

Ugyanezt gondolták az akkori román hatalmasok is. Talán a maiak is. De azt nem lehet állítani, hogy a román állami szervek „nem járulnak hozzá az 1956 utáni politikai elítéltek, elsősorban a magyar nemzetiségűek rehabilitálásához”.

A kommunista rendszer által elítélteket Romániában nem rehabilitálták kollektív módon, csak egyéni kérelem alapján. A törvények és rendeletek által biztosított juttatásokat és kedvezményeket azonban minden hajdani politikai elítélt megkapta, vasgárdista és határmódosításról álmodó magyar ‘56-os egyaránt. Egyébként: több magyar ‘56-ost rehabilitáltak – saját kérésére – már a Ceaușescu-rendszer idején is.

Bottoni arra is felfigyel, miszerint: „...az erdélyi magyar társadalomban is ambivalens módon van jelen az »itthoni« 1956. Miközben hivatalosan

köztisztelet övezi az »ötvenhatosokat«, és a kivégzettek emlékére/tiszteletére szobrokat és kopjafákat állítanak, a társadalom mély tudatában erősen él az a bukaresti hatalom és a hivatalos magyar elit által szorgalmazott hozzáállás, miszerint felelőtlen kalandornak tekintendő az, aki 1956-ban felmondta a politikai integráció paradigmáját, és helyette demokráciát, kulturális/területi autonómiát vagy egyenesen határrevíziót követelt.”

Úgy vélem, hogy ezt a magatartásformát nem lehet az erdélyi magyar társadalom egészére vonatkoztatni. Legfeljebb „a bukaresti hatalom és a hivatalos magyar elit” által elbutított emberek egy részére. A helyzet ugyanaz, mint Magyarországon, ahol nem váltott ki országos tiltakozást, amikor a pufajkás Horn kormánya idején a Kossuth téren megbilincseltek Pongrácz Gergelyt.

Sok mindent lehetne még írni a kötetéről, de csak egy dolgot említék még meg. A kötet szerkesztői sajnálatos módon úgy döntöttek, hogy a besúgók nevét nem hozzák nyilvánosságra. Rosszul tették. A neveket közzé kell tenni, ha másért nem, azért, hogy a besúgók ne kaphassanak kitüntetések a valóban érdemesekkel együtt. Még akkor sem, ha az érmeiket egyelőre még azok osztogatják is, akiket az ’56-osokat hajdanában „ellenforradalmároknak” nyilvánítók szelektáltak utódokká vérségi vagy szellemi rokonság alapján.